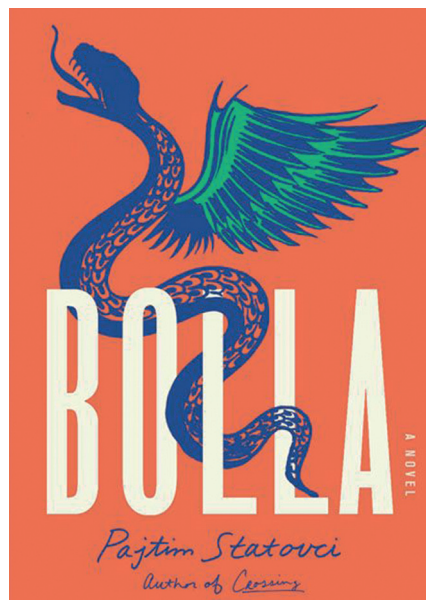

SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN KÄÄNTÄMISESTÄ

DAVID HACKSTON

PAJTIM STATOVICI, BOLLA.
OTAVA 2019.

Syyskuun alussa 1996 saavuini Turun linja-autoasemalle laukkuineni, alttoviuluineni, kaikkineni. Olin 19-vuotias University College Londonin pohjoismaisten kielten laitoksen toisen vuoden opiskelija, ja tarkoituksenani oli vietää vuosi ruotsinkielisessä ympäristössä [sic] ja syventää ruotsin opintoni. Voi sanoa, että tämä suunnitelma ei ihan mennyt kuin Strömsössä.

Vuosien varrella olen tavannut monen monta suomen kielen opiskelijaa. Kaikkia meitä yhdistää sama ilmiö: ensikosketus suomen kieleen oli hämmentävä, mutta samalla jotakin hyvin kiehtova. Miten sanassa voi olla kaksi y:tä peräkkäin? Miten niin, omistussuhteet ilmaistaan päätteillä? Mikä ihmeen partitiivi?

Ensimmäisinä päivinä Turussa vuonna 1996 muistan tavanneeni opiskelijaruokalassa Reginan, saksalaisen vaihto-opiskelijan, joka samalla tavalla kuin minä, oli opiskellut ruotsia ja oli sittemmin päättänyt omaksua suomenkin kielen. Hän oli juuri käynyt kirjakaupassa ostamassa **Aleksis Kiven** *Seitsemän veljestä* ja ilmoitti kaksikymppisen Erasmus-opiskelijan kirkasot-saisella varmuudella aikovansa opiskella suomea vuodessa niin hyvin, että pystyy lukemaan rakas-

tetun klassikon alkukielellä. Mitäköhän tuolle projektille kuuluu? Minulla meni kyseisen klassikon lukemiseen huomattavasti pidempään; kesti noin viisitoista vuotta ennen kuin edes uskalsin avata sen kannet.

Englanninkielisethän ovat tunnettuja siitä, että kielten opiskelu tuntuu pahasti takkuavan, ja olen monesti pohtinut, mistä tämä saattaa johtua, kun Kanaalin toisella puolella puhutaan useita kieliä, jotka ovat paitsi sukua englannille myös lauseopillisesti katsottuna operoivat pitkälti samalla tavoin kuin englanti.

Vertailussa suomi on toki varsin ”eksoottinen” kieli, jonka sokkeloinen, sisäfolainen kielioppi erottaa jyvät akanoista laitoksella kuin laitoksella, ja voi olla, että vain karaistuneimmat kielioppinörtit jaksavat perehtyä sen syövereihin. Toisaalta, ainakin minun kohdallani juuri tämä uutuus ja erilaisuus teki suomesta vielä kiinnostavamman. Kyse kun ei ole pelkästään uuden sanaston ulkoa oppimisesta, vaan myös kokonaisen uuden ajattelutavan omaksumisesta.

Onneksi tapasin Turussa uusia suomalaisia ystäviä, niiden joukossa nykyään varsin ansi-

oitunut arabian suomentaja **Sampsa Peltonen**, jotka ottivat asiakseen ja kunniatehtäväkseen auttaa opiskelijaa mäessä ja jotka säntillisellä, monikielisellä esimerkillään ikään kuin kastelivat kasvavaa siementä ja ruokkivat oppimisen nälkääni. Vuodessa pääsin aika hyvin eteenpäin, mutta *Seitsemän veljestä* pysyi jäärapaisesti kiinni. Opinnot kuitenkin alati jatkuivat, koska niinkin kompleksisen kielen kuin suomen opiskelu ei oikeastaan ikinä lopu. Kaksikymmentäkuusi vuotta myöhemmin prosessi on vieläkin kesken.

Oma tieni kääntäjäksi ei ollut aina itsestään selvä, vaan kuten monet kollegoistani, päädyin tähän ammattiin ikään kuin puolivahingossa. Kiitos kuuluu varsinkin Suomen kirjallisuuden tiedotuskeskuksen (FILIn) entiselle johtajalle **Iris Schwanckille**, joka kesällä 2001 tarjosi minulle kuuden kuukauden harjoittelupestini FILIssä. Ilman tätä mahdollisuutta ja sen tuomaa kokemusta en usko, että olisin välttämättä päätenyt suomalaisen kirjallisuuden kääntäjäksi. Tässä mielessä elämämme kaikki isot, merkittävät valinnat ovat monen pienen sattuman summia.

Kokemuksen ohella, kuusi kuukautta FILIssä tarjosi minulle itseluottamusta omaan osaamiseen, eikä ole ollenkaan liian kaukaa haettua väittää, että itseluottamus on yksi tärkeimmistä ominaisuuksista, joka kääntäjälle vuosien varrella kehittyy. Sitä ei voi opettaa eikä oikein harjoitella. Voimme opiskella kielioppia, kielten rakennuspalikoita, mutta tämä ei suinkaan tarkoita, että osaamme kääntää kaunokirjallisuutta. Viulun asteikkoja voi opiskella huolellisesti, mutta tämä taito ei sinänsä valmista viulistica ensikohtaamiseen vaikkapa **Jean Sibeliuksen** viulukonserton kanssa. On itsestään selvä, että

jokainen teos on eri, kuten jokainen viulisti ja kääntäjäkin, ja lopputulokset – soiva konsertti tai käännetty romaani – voivat poiketa toisistaan hyvinkin paljon.

Kääntäjä tulkkina

Silloin kun en käännä kaunokirjallisuutta, minut voi usein bongata musisoimassa pääkaupunkiseudun eri konserttilavoilla, ja tämän takia käytän monesti juuri musiikkia kääntämisen vertauskuvana. Minusta musiikki on oiva vertauskäännöstäiteelle. Molemmat eroavat vaikkapa kuvataiteesta. Kärjistäen voisi sanoa, että jos haluaa katsoa maalausta, riittää kun kävelee museoon ja avaa silmät. Musiikki on siitä erilaista, että partituuri ja esiintyjä toimivat jonkinlaisena käyttöliittymänä säveltäjän luomuksen ja kuulijan välillä.

Vastaavasti, jos haluaa lukea romaanin omalla kielellään, riittää että käy kirjastossa ja avaa kirjan, mutta jos haluaa lukea romaanin kielellä, jota ei osaa, tarvitaan kääntäjä, jotta lukija voi vastaanottaa alkuteoksen. Sekä musiikki että kääntäminen ovat siitä kiinnostavia, että yllä kuvatut käyttöliittymät eivät ole eivätkä oikein voi olla objektiivisia. Mitä ikinä teemmekään, on kyse omasta tulkinnastamme, ja näin ollen, omasta luovuudestamme.

Liian usein, kokemattomat kääntäjät jäävät jumiin alkukielen yksityiskohtiin, koska pelkäävät, että tekevät jotakin ”väärin”. Itse putoisin tähän sudenkuoppaan hyvin monta kertaa urani alussa, mistä enemmän tuonnempana. En toki väitä, etteivätkö nämä yksityiskohdat olisi tärkeitä tai että meidän ei tarvitsisi suhtautua niihin huolella, mutta sujuva käänös kohdekie-

lellä syntyy vasta siinä vaiheessa, kun kääntäjällä riittää kanttia ja itseluottamusta irtautua alkutekstin mallineesta ja luoda uutta omalla kielellään.

Sama periaate koskee viulistia, joka on huolellisesti ja pieteetillä opetellut Sibeliuksen konserton kaikki kinkkisimmät luritukset. Musiikkikilpailut ja levyteollisuus ovat vääristäneet käsitystämme siitä, mikä on ”hyvä” esitys. Aivan liian usein kuulemme kilpailuesityksiä, jotka ovat teknisesti ottaen moitteettomia mutta kokonaan vailla sisältöä, vailla sielua. Onneksi emme sen laajemmin järjestä kilpailuja kaunokirjallisuuden kääntäjille. Miten kaksi tulkintaa samasta runosta voikaan arvioida rinta rinnan, ja millä kriteereillä pidämme yhtä versiota toista ”parempana”?

Tie tähän oivallukseen on ollut pitkä ja mutkikas. Joskus kirjailija peräänkuuluttaa selitystä, jos englanninos poikkeaa alkutekstistä joiltakin yksityiskohdilta hänen mielestään liikaa. Toki aina voidaan keskustella asioista – rakentava palautehan on aina tervetullut, sillä se auttaa meitä kehittymään – mutta joskus liian jyrkkä suhtautuminen kirjan uudelle kieliasulle kummastuttaa. Kukaan säveltäjä ei ikinä sanoisi viulistille, ”soitat vain kuten lapussa lukee, omaa tulkintaa ei saa olla”. On kummallista, että tällaista ajatusta välillä kuulee – tosin yhä harvemmin – käänöskirjallisuuden kohdalla.

Tulkintaa on aina, haluammeko vai emme. Viulisti osaa asteikkonsa, mutta musiikki on jotakin, joka tulee puhtaiden sävelkulkujen ulkopuolelta. Kääntäjä saattaa osata abessiivit ja possessiivisuffiksit ulkoa, mutta niiden ”oikeoppinen” välittäminen eri kielelle ei riitä luomaan kaunokirjallisuutta. Kun **Väinö Linna** kirjoitti *Tuntemat-*

tomassa sotilaassa, että ”Vilho Koskela oli hämäläisen pienviljelijän hämäläinen poika”, tärkeintä ei ole se, missä Häme sijaitsee vaan mitä se edustaa suomenkielisille lukijoille, ja miten tämä avataan vaikka englanninkielisille lukijoille menee tulkinnan puolelle. Ei ole yhtä oikeaa vastausta; monta väärää kylläkin.

Olen painottanut kaikille kääntämilleni kirjailijoille, että lähestymistapani perustuu ”creative fidelity” -periaatteeseen, luovaan uskollisuuteen. Vaikka olen uskollinen heidän luomukselleen (musiikkivertaustani jatkaen, soitan kaikki sävelet kutakuinkin oikeassa järjestyksessä) samalla yritän luoda sen uudestaan omalla kielelläni ja tulkita sen mielestäni järkevällä, puhuttelevalla tavalla (konserttosuoritukseni muotoutuu kokonaisvaltaisesti oman viuluni ja muusikkouteni varassa). Jos joku suomi-englanti -kollegoistani kääntäisi saman teoksen kuin minä, lopputulos olisi luonnollisesti hyvin erilainen, koska meillä on eri kokemuspohja (oma viulu) ja eri lähestymistapoja (eri opettajia ja ihanteita), aivan yhtä luonnollisesti kuin vaikkapa **Yehudi Menuhinin** ja **Pekka Kuusiston** Sibeliuksen tulkinnat eroavat toisistaan melko paljon.

Sanattomaksi vetää

Runous on ollut tässä suhteessa minulle vaikea laji. Joskus se on ollut niin vaikea, että kirjaimellisesti on sanattomaksi vetänyt. Runouden kääntämisen haastavuus piilee siinä, että sanoja on niin paljon vähemmän kuin proosateksteissä, joten sanoma, tunnelma ja tulkinta täytyy ilmaista paljon kiteytetyimmässä ja tiiviimmässä muodossa. Kääntäjäurani alkuvai-

heissa muistan, kuinka lamaannuttuvan vaikeaa oli päästä vauhtiin runokäännösten kanssa, ja jonkin aikaa yritin jopa välttää runojen kääntämisen kokonaan, niin ylitsepääsemättömän hankalalta se tuntuikin. Varsinkin alkuvuosi-
na runoilija **Merja Virolainen** otti minut – taas puolivahingossa – suojatikseen ja opetti, miten runouden kääntämistä kannattaa lähestyä. Tärkeintä, mitä hän minulle opetti, oli että ei kannata pelätä että kääntäisi jotenkin ”väärin”, sillä mitä tarkoittaa ”väärä” saati ”oikea”? Tärkeämpänä laadun mittana hän piti kykyä perustella, minkä takia on valinnut juuri nämä sanat eikä joitakin toisia, yhtä hyviä.

Tällä tavalla avaamalla omat sisäiset lukot, on runouden kääntäminen, ja kääntäminen ylipäänsä, muuttunut helpommaksi. Aivan taannoin sain palautetta suomalaiselta runoilijalta, joka kiitti käännöstäni ja kertoi ilahtuvansa

”tekstin yhtäaikaisesta tuttuudesta ja vieraudesta, [ja siitä] miten sen sävyssä tuntuu toistuvan jotain selkeästi minun kirjoittamaani mutta myös syntyvän vähän jotain muuta”. Minäkin ilahduin tuon palautteen lukiessani, sillä tämä on parasta palautetta, joka kääntäjä voi ikinä saada.

Paljon on muuttunut reilun kahdenkymmenen vuoden urani aikana. Vuonna 2001 vain pari prosenttia kaikista englanniksi julkaistuista kirjoista olivat käännöksiä, ja minun ensimmäinen julkaistu käännökseni tuli vasta vuonna 2006. Nyt tilanne on onneksi muuttunut, ja käännöksiä julkaistaan yhä kiihtyvämässä tahdissa, mikä on hyvä yhtäältä siksi että kääntäjille on tarjolla enemmän töitä ja toisaalta siksi, että erikielistä kirjallisuutta luetaan laajemmin myös englanninkielisissä maissa. Tämä kehitys sopii jatkua samaan malliin niin kauan kuin hyviä kirjoja ja osaavia kääntäjiä riittää.

DAVID HACKSTON
KÄÄNTÄJÄ

ENGLANNINTANUT MM.
PAJTIM STATOVGIN,
ARTTU TUOMISEN JA
LAURA LINDSTEDTIN
TEOKSIA.

